

Іван ПРИСЯЖНЮК,

*заступник директора Інституту підвищення кваліфікації кадрів
Національної академії прокуратури України,
старший радник юстиції,
кандидат юридичних наук*

ЗАПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ ЯК ФОРМИ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ

Ключові слова: відновне правосуддя; медіація; примирення.

Сьогодні медіація викликає неабияку заінтересованість українського суспільства, у тому числі й науковців. Медіація є альтернативним (досудовим) способом вирішення спорів, у яких третя незалежна особа – медіатор, надає допомогу сторонам у прийнятті взаємоприйняттого рішення.

Питання запровадження інституту медіації було предметом дослідження багатьох українських і російських фахівців, зокрема В.М. Баранова, Ю.Л. Бошицького, Ю.В. Голіка, Л.В. Голої, Г.В. Єрьоменко, В.Н. Кудрявцева, Б.С. Кушніра, О.І. Кільдюшкіної, В.Т. Маляренка, А.П. Чернеги. Проте активне запровадження досудового врегулювання спорів окреслене лише теоретично, відтак, наразі актуальною є необхідність визначення подальшого існування інституту медіації на законодавчому рівні.

На відміну від України, медіаційна процедура уже понад 20 років ефективно застосовується у таких, наприклад, країнах, як Австрія, Англія, Німеччина, США, Франція. Приміром, в Англії та багатьох штатах Америки суддя уповноважений зобов'язати сторони брати участь у процесі медіації. У деяких судах США участь сторін у медіації є обов'язковою умовою призначення дати розгляду спору в суді у випадку, якщо медіація виявиться безуспішною. На даний час необхідність запровадження інституту примирення (медіації) у вітчизняній системі права підтримується широким колом як практикуючих юристів, так і вчених-правників. Така заінтересованість відповідає прагненню України до гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу, на теренах якого відновному правосуддю приділено значну увагу.

Науковці по-різному дають визначення терміна «медіація». В. Жмудь, наприклад, визначає

медіацію як метод забезпечення ефективного розв'язання проблеми відшкодування моральної та матеріальної шкоди, що надає можливість сторонам впливати на рішення, яке приймається у справі, допомагає зняти емоційне напруження [1, 13–14].

На думку Г.В. Єрьоменко, медіація – це процес переговорів щодо вирішення спірного питання, до якого залучається нейтральна третя сторона – медіатор (посередник), що проводить цей переговорний процес, вислуховує аргументацію сторін з приводу суті спору й активно допомагає їм зрозуміти власні інтереси, оцінити можливість компромісів і самостійно прийняти рішення, що задовольнило б їх. Тобто медіація є одним із так званих альтернативних (позасудових) способів врегулювання спорів, ефективність якого надзвичайно висока в усіх країнах, у яких запроваджено цей інститут [2].

Варто зазначити, що першою спробою реалізувати ідею медіації і втілити її у життя було внесення до Верховної Ради України проекту Закону «Про медіацію» у 2010 році. Основна мета даного законопроекту – запровадження культури досудового вирішення спорів без звернення до формальної системи судочинства шляхом ведення між сторонами узгоджуваних переговорів за участю нейтральної особи, яка допомагає у пошуку взаємоприйняттого рішення [3]. Проте комітет Верховної Ради України з питань правосуддя після розгляду цього документа 6 квітня 2010 року вказав: проект потребує суттєвого доопрацювання з огляду на те, що в ньому не зазначено низку процесуальних питань [4]. На даний час до Верховної Ради України подібних проектів не надходило, оскільки питання запровадження інституту медіації потребує більш ґрунтовного теоретично-практичного вивчення.

Що ж до ставлення законодавців до медіації, то ще в травні 2006 року було видано Указ Президента України № 361/2006 «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утворення справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів». Заходами із його впровадження передбачалося: «... втілення потребує медіація – діяльність професійних посередників, які спрямовують учасників юридичного спору до компромісу і врегулювання спору самостійно самими учасниками» [5]. Також Президент України 8 квітня 2008 року видав наказ «Про затвердження концепції реформування кримінальної юстиції України», у якій визначено, по суті, революційні положення щодо реформування кримінальної юстиції. Зокрема, основним завданням концепції є розширення сфери застосування процедур відновного правосуддя, відповідно до яких суд прийматиме рішення щодо угоди про примирення обвинуваченого з потерпілим [6].

Навколо окресленої проблеми точаться різноманітні суперечки з приводу того, що українська судова система за багато років уже «набрала значних обертів» та діє як злагоджений механізм, хоча й має певні недоліки, і запровадження інституту досудового врегулювання спорів є не доцільним [7].

Однак, на нашу думку, запровадження інституту медіації наблизить положення вітчизняного судочинства до європейських стандартів, дещо полегшить, а також розвантажить роботу судів, тому що медіація має низку переваг над судовим врегулюванням спорів, а саме:

- ефективний і зручний метод врегулювання конфлікту;
- конфіденційність сторін при вирішенні конфліктної ситуації;
- прийняття взаємоприйнятної рішення, яке в подальшому виконується всіма сторонами конфлікту;
- можливість координації та впливу на виконання рішення медіатором;
- економія сил, часу і коштів на врегулювання спору в судовому порядку;
- менший ступінь формалізації;
- можливість для сторін контролювати процес, вносити корективи;
- можливість припинити процес медіації за ініціативою сторони;
- психологічні фактори, до яких, зокрема, належать уникнення конфлікту між сторонами й можливість подальшої співпраці;

- рівність сторін, добровільність процесу медіації;
- активна роль сторін, диспозитивність процесу медіації;
- кваліфікованість і неупередженість медіатора;
- взаємовигідний результат [8, 133–137].

Зважаючи на наведене, вважаємо, що тільки завдяки медіації особа, яка звертається за допомогою у вирішенні конфліктної ситуації, може зекономити час, репутацію та інші фінансові витрати, пов'язані із забезпеченням прийняття судом законного рішення, і бути впевненою, що рішення прийматиметься в розумні строки і на законних підставах. Процес медіації дає змогу вирішити ситуацію, на перший погляд безвихідну, а також впливати на прийняття обопільного рішення самостійно, шляхом наведення аргументів і фактів, за допомогою яких обидві сторони, врешті-решт, залишаються вдоволеними.

Завдяки відносно гнучкому підходу процес медіації забезпечує сторонам прийнятні для них результати, досить часто не очікувані, заздалегідь не обговорені варіанти прийняття рішення з конкретної проблеми, яке пропонує медіатор, будучи при цьому нейтральною стороною і тільки допомагаючи конфлітуючим сторонам цивілізовано і з позитивними наслідками для всіх віднайти точки зіткнення, спільний та узгоджений шлях розв'язання проблеми.

Медіація – це, справді, прогресивний спосіб вирішення конфлікту на відміну від судового рішення, в якому завжди одна сторона є переможцем, а друга – переможеною, оскільки розгляд справи у суді доволі часто призводить до виникнення ворожої або навіть агресивної атмосфери, яка обов'язково може стати на заваді дружнім стосункам між сторонами. І якщо використовувати всі можливості медіаційного процесу, то ризик загрози відносинам сторін зводиться нанівець [9, 33–35].

Варто звернути увагу на такий факт: однією з особливостей медіації є те, що завдяки їй спір можна розглянути, враховуючи усі аспекти, й не лише правові, як під час судової процедури. І, власне, за допомогою цього підходу до вирішення конфліктної ситуації, рішення сприймається всіма сторонами як позитивне і справедливе. Причому особисто медіатор ніколи не вносить рішення. Конфлітуючі сторони за його участю безпосередньо і активно укладають угоду, а вже суддя на основі прийнятої угоди про

примирення постановляє вирок. Для того, щоб працювати ефективно в сучасних умовах, необхідно уміти вести діалог і домовлятися з опонентами – саме такі необхідні якості мають бути притаманні медіатору.

Необхідно, аби учасниками медіаційного процесу були не тільки юристи, а й науковці, бо вони, як ніхто інший, допоможуть вирішити питання, використовуючи усі можливі і теоретичні, і практичні підходи. Тому варто зазначити, що процедура досудового, або позасудового вирішення конфліктів та спорів, є достатньо складним і дещо новим процесом в Україні, який обов'язково має застосовуватись у вітчизняній практиці відновного правосуддя. Важливим залишається і питання про кваліфікаційний добір фахівців, здатних врегулювати конфлікт, оскільки ця процедура має за мету ефективну протидію шахраюванню у вказаній сфері, а також унеможливлення потрапляння медіаторів у залежність від слідчих, прокурорів, суду або інших заінтересованих осіб.

Звичайно, медіація не повинна стати для українського громадянина панацеєю, тому що в деяких випадках проведення судового слідства та винесення судового рішення просто необхідно.

Пропонуємо звернути увагу на те, що в Російській Федерації з цього приводу вже напрацьовано позитивний досвід. Запровадженню процесу медіації передувало тривале та ґрунтовне вивчення теоретичних основ даного явища. З 1 січня 2011 року набрав чинності Закон «Про медіацію» [10], урядом Росії введено в дію і низку нормативних актів, які регулюють медіаційну процедуру [11]. Прийнято також Європейський кодекс поведінки медіатора, у якому вміщено основні вимоги до медіатора та основні положення щодо здійснення професійної діяльності [12]. Першим кроком у практиці відновного правосуддя в Росії був процес примирення за допомогою процедури медіації 11 січня 2011 року, що став проривом у новому виді правосуддя [13].

Російська модель процедури медіації – достатньо новий спосіб врегулювання спорів і конфліктів, що має неабиякі перспективи розвитку та створює умови для пошуку неординарних, життєспроможних і стійких рішень.

Аналізуючи ситуацію, що склалася у нашій країні, а також ситуацію, наявну в Росії, доходимо такого висновку: модель російської процедури медіації є прийнятною для України. І, можливо, варто перейняти позитивний досвід та дослідити це питання на практиці. Адже тільки таким чином

можна з'ясувати, чи потрібен Україні інститут медіації в усіх його проявах.

Авторське бачення необхідності впровадження медіаційної процедури ґрунтується на тому, що саме цей процес дасть потужний поштовх відновному правосуддю в кримінальному судочинстві. Впровадження процедури медіації зменшить навантаження на суди і дасть змогу вирішувати кожне конфліктне питання у якомога стислий термін та з найменшими фінансовими витратами. За допомогою медіації вирішення спору перетвориться у відкрите, позитивно спрямоване на співпрацю спілкування, яке призведе до покращення відносин між сторонами, а також підвищення рівня правової та соціальної культури населення, що у майбутньому позитивно вплине на життя суспільства. Адже сьогодні необхідно вирішувати спори цивілізовано.

На жаль, в Україні медіація не так часто застосовується, оскільки дана процедура на теренах нашої країни відносно нова. Отож назриває необхідність у забезпеченні професійної підготовки медіаторів та апробуванні медіації у вирішенні спорів між конфліктуючими сторонами. Українським юристам потрібно вивчати та ретельно розглядати інші можливі способи вирішення спорів як на національному, так і міжнародному рівнях, інформувати клієнтів та населення про наявність інакших можливостей і альтернатив встановлення істини у спорі, нескладного розв'язання конфлікту, не створюючи при цьому ворожої атмосфери між сторонами.

Та все ж таки не можна сказати, що процедура медіації взагалі невідома широкому загалу. На сьогодні Закон України «Про медіацію» не прийнято, тому діють приватні медіатори, які допомагають вирішувати конфлікти між подружжям і діловими партнерами. Також за допомогою медіативної процедури підписуються мирні договори між потерпілим та обвинуваченим у кримінальному судочинстві. До речі, про це йдеться у прийнятому 13 квітня 2012 року Кримінальному процесуальному кодексі України – в низці статей висвітлено можливість примирення, на основі якого вирішуватиметься подальша доля підсудного. Проте після надання законного статусу інституту медіації як формі відновного правосуддя з'явилися нові можливості реалізації повною мірою його функцій і завдань. Інакше кажучи, цей інститут дасть потужний поштовх для створення повноцінного інституту відновного правосуддя у кримінальному судочинстві.

Звичайно, потрібно пам'ятати, що разом із його запровадженням, слід розробити систему захисту від ризиків, які можуть виникнути під час медіаційної процедури (неправильне розуміння сторонами значення результату медіації, унеможливлення стандартного підходу під час прийняття рішення медіатором, запобігання випадкам зловживання можливостями медіації для досягнення незаконних цілей) [14, 17].

Доцільно звернути увагу і на той факт, що запровадження інституту медіації необхідне українському процесуальному законодавству, оскільки сприятиме розвитку відновного правосуддя, зокрема стосовно неповнолітніх, які вчинили правопорушення, шляхом примирення потерпілого та правопорушника, що дасть змогу, можливо, уникнути суворого покарання, яке в більшості випадків негативно впливає на психіку неповнолітніх правопорушників. Зокрема, такі положення закріплено в Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні на 2011–2016 роки, схваленій Президентом України 24 травня 2011 року за № 597/2011 [15]. Звичайно, запровадження нового для вітчизняного законодавства інституту потребує створення, у тому числі і в органах прокуратури України, посади ювенального прокурора, до повноважень якого належатимуть: нагляд за додержанням законів

органами, які проводять дізнання, досудове розслідування і слідство у справах про злочини, вчинені неповнолітніми; підтримка державного обвинувачення в судах у справах про злочини, вчинені неповнолітніми; нагляд за додержанням прав дітей, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, утримуються у слідчих ізоляторах та інших установах попереднього ув'язнення. Таким чином, зважаючи на наведене, слід зазначити, що запровадження процедури медіації сприятиме появі нових можливостей захисту прав громадян і відшкодування шкоди, завданої злочинном, новому баченню суспільства щодо правосуддя.

Отже, основна мета відновного правосуддя полягає в тому, щоб не замінити кримінальний процес, а лише доповнити його додатковими можливостями досудового врегулювання конфліктів. Безперечно, відновне правосуддя має окрім медіації й інші форми: сімейні конференції, кола правосуддя, посередництво. Проте після вивчення кожної з них, вважаємо, саме медіація є наріжним каменем відновного правосуддя. На наш погляд, медіаційна процедура найбільш прийнятна для українського суспільства, і серед усіх інших форм інституту примирення їй приділено більше уваги як науковцями, так і практичними працівниками у сфері юриспруденції.

Список використаних джерел:

1. Жмудь В. Запровадження процедури медіації (примирення) у законодавстві України / В. Жмудь // Юстініан. – 2008. – № 6. – С. 13–14.
2. Єрьюменко Г. Медіація як спосіб вирішення суперечок: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://innovations.com.ua/uk/interview/6/39/374>
3. Про медіацію: проект Закону України від 17 грудня 2010 року реєстр. № 7481: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/w_ebproc4_1?pf3511=39276
4. Висновок Комітету з питань правосуддя щодо проекту Закону України «Про медіацію» від 6 квітня 2011 року № 7481: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/w_ebproc4_1?pf3511=39276
5. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів: Указ Президента України від 10 травня 2006 року № 361/2006: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/361/2006/pril13322834312504_19
6. Про затвердження Концепції реформування кримінальної юстиції України: Указ Президента України від 15 лютого 2008 року № 311/2008: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/7703.html>
7. Вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://blog.liga.net/us/er/vtybinka/arti_cle/3286.aspx
8. Васильчак С. В. Альтернативні методи вирішення спорів / С. В. Васильчак, Л. В. Кутас // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – № 20.14. – С. 133–137.
9. Беліков О. Конфлікти у підприємницькій діяльності та можливості їх врегулювання / О. Беліков // Юстініан. – 2007. – № 5. – С. 33–35.
10. О медиации: Федеральный Закон от 27 июля 2010 года № 193-ФЗ: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://arbimed.ru/zakonmediacii>

11. Процедуры медиации: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://arbimed.ru/procedury_mediacii
12. Европейский кодекс поведения медиатора от 2 июня 2004 года: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://arbimed.ru/kodeks_mediatora
13. Перша угода із застосуванням медіації в Росії: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rg.ru/2011/01/14/mediaciya-site.html>
14. Сегедін В. Б. Становлення відновного правосуддя в Україні: лекція / В.Б. Сегедін. – К., 2008. – 21 с.
15. Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні: Указ Президента України від 24 травня 2011 року № 597/2011: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/597/2011>

Иван ПРИСЯЖНИЮК

**ЗАПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ
ЯК ФОРМИ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ**

Резюме

Визначено сучасний стан інституту медіації в Україні та розвиток його у майбутньому з метою альтернативного, позасудового вирішення спорів і конфліктів між сторонами у кримінальному судочинстві.

Иван ПРИСЯЖНИЮК

**ВВЕДЕНИЕ МЕДИАЦИИ
КАК ФОРМЫ ВОССТАНОВИТЕЛЬНОГО ПРАВОСУДИЯ**

Резюме

Определены современное состояние института медиации в Украине и развитие его в будущем с целью альтернативного, внесудебного решения споров и конфликтов между сторонами в уголовном судопроизводстве.

Ivan PRYSYAZHNYUK

**INTRODUCTION OF MEDIATION
AS A FORM OF RESTORATIVE JUSTICE**

Summary

The current situation with the institute of mediation as well as its further development as alternative non-judicial dispute and conflicts resolution in criminal proceeding is determined in the article.